

PO SLEDEH ZGODOVINE

Aleš
Gabrič

Med eno in drugo Sodobnostjo

Letos poteka petdeset let od »samoukinitve« nekaterih pomembnih slovenskih kulturniških revij. Med drugimi je s 3. številko leta 1941 po dobrih osmih letih prenehala izhajati tudi Sodobnost. V začetnih letih je bila to revija liberalno usmerjenih intelektualcev z izraženo protiklerikalno in protimarksistično noto. Njen pomen za kasnejši čas je bil zlasti v tem, da je v zadnjih predvojnih letih postalo glasilo, v kateri so objavljali tisti kulturnopolitični delavci, ki so v povojnem času pomembno vplivali na novo usmeritev slovenske kulturne politike. Urednik revije je bil od leta 1935 dalje dr. Ferdo Kozak, imena sodolavcev revije iz vrst Komunistične partije Slovenije (KPS) – Boris Ziherl, Dušan Kermauner, Boris Kidrič – pa dajo vedeti, kakšna je bila ideološka orientacija revije v zadnjih letnikih, saj je revija povsem izgubila svoje protimarksistično stališče. Koncept revije je slonel na polemikah in diskusijah o žgočih političnih, socialnih in kulturnih vprašanjih, poleg tega pa je objavljala še beletristične prispevke nekatoliških književnikov. V zadnjih letih je revija pod različnimi psevdonimi objavljala dela članov KPS, ki so v svojih člankih vodili ideološki boj proti nazorsko drugače usmerjenim kulturnim in javnim delavcem. Pri tem so pojasnjevali uradna stališča KPS, in to v času, ko je bila ta še povsem pod vplivom ideologije sovjetske komunistične partije.¹

Takšen koncept revije je bil v kasnejšem obdobju dostikrat tarča različnih ocen. V pričujočem članku bi rad prikazal poglede uradne slovenske kulturne politike na pomen in vlogo predvojne Sodobnosti od 1941, ko je revija prenehala izhajati, do rojstva Naše sodobnosti leta 1953. Dodati hočem drobec k zgodovini revije Sodobnost, in to za čas, ko revija s tem imenom ni izhajala. Glede na želje povojne oblasti, naj bo osrednja slovenska kulturniška revija vsebinsko in konceptualno čimbolj podobna Sodobnosti, se pri tem hkrati odpira vprašanje ideološke orientacije osrednje slovenske kulturniške revije in so zatorej kulturnopolitični delavci tudi v odnosu do vprašanja osrednje slovenske kulturniške revije bolj ali manj jasno izražali svoj odnos do Sodobnosti.

Kot sem že omenil, je Sodobnost po marčevski številki leta 1941 prenehala izhajati. Tako kot še nekatere druge revije je tudi Sodobnost sledila pozivu na kulturni molk, ki je bil sicer javno razglašen šele leto dni kasneje, kulturnim delavcem pa znan že kmalu po okupaciji. Urednik revije dr. Ferdo Kozak je ravnal enako kot njegov brat Juš v vlogi urednika Ljubljanskega zvona, Edvard Kocbek kot urednik revije Dejanja in Janez Žagar kot urednik revije Modra ptica.

¹ O tem več glej: Sodobnost XXXVIII/1990, št. 8–9, str. 866–869, dr. Janko Prunk: Kulturnopolitični profil revije Sodobnost v letih 1933–1941.

Pogledi na vlogo Sodobnosti v vojnem času so se razlikovali glede na politično opredelitev posameznika, ki je njeno vlogo presojal. Eno skupino so predstavljali kulturni delavci, ki so stopili v vrste Osvobodilne fronte (OF) in se odzvali pozivu na kulturni molk. Med te moramo šteti tudi sodelavce Sodobnosti. Na drugi strani so bili kulturni delavci zunaj OF, ki niso poslušali poziva h kulturnemu molku; med književniki velja to predvsem za krog Doma in sveta, edine slovenske literarne revije, ki je izhajala v vojnih letih v okupirani Ljubljani. Medtem ko so kulturni delavci v OF obtoževali druge poslušnosti okupatorju, so ti drugi s kritiko kulturnega molka obsojali prve podleganju komunistični ideologiji in širjenju »kulturnega boljševizma«. Ko so negativno ocenjevali kulturni molk, so s tem posredno negativno ocenjevali tudi Sodobnost, ki je sledila tej kulturnopolitični potezi. Potrebno se je zavedati, da so bile kritike ene in druge strani do konca leta 1943 bolj posredne in da je bilo moč imena nasprotnikov razbrati le med vrsticami. Šele ko se je leta 1944 en politični pol osredotočil v Ljubljani in drugi v Beli krajini, so se začela omenjati imena političnih nasprotnikov iz vrst kulturnih delavcev.²

Bivši sodelavci Sodobnosti, ki so stopili v vrste OF ali bili že pred tem člani KPS, so vlogo Sodobnosti ocenjevali pozitivno. V prvih letih vojne je niso omenjali, ker so bili preokupirani z drugimi nalogami, med drugimi z izdajanjem literarnih revij kulturnih delavcev v OF. V teh se v spomnih niso vračali v preteklost in ocenjevanje vloge predvojnih literarnih revij, temveč so se bolj posvetili kritiki književnikov okoli Doma in sveta. V Slovenskem zborniku 1942 je Juš Kozak v članku Slovenski kulturi zapisal: »Kdor beži iz resnice, ne bo dosegal lepote, ki bi ogrela človeška srca. Kdor je ostal Prešernu, ki je hrepeneč po svobodi in lepoti ustvarjal, zvest, ne more zatajiti ne sebi ne narodu resnice. Slepiti narod z lepotami, v katerih se zrcali globoka človečanska ideja, porojena iz sto in stoletnega boja in trpljenja, in ne videti grozne usode lastnega naroda in človeštva, se pravi narodu zastirati resnico. Je združljivo s pisateljevo vestjo prevajati Dantejev Inferno in se obenem podrežati tujcu, da določa, kaj se sme in ne sme pisati? Inferno lastnega naroda in sodobnega človeštva nalaga slovenskemu pisatelju dejanja.«³

S tem je Juš Kozak ciljil na prevajalca Danteja v slovenščino in na urednika Doma in sveta dr. Tineta Debeljaka. Napad na tiste kulturne delavce, ki so legalno ustvarjali v Ljubljani, je bilo moč med vrsticami prebrati tudi v reviji Setev, ki je izšla julija 1943 kot glasilo kulturnih delavcev v OF v članku »Beseda o velikem tekstu«,⁴ direktno pa jih je uredništvo napadlo v rubriki »Kulturniško vlačuganje«,⁵ kjer pa ni bil poimensko naveden noben literat iz kroga Doma in sveta.

Kulturnopolitična linija na italijansko okupiranem ozemlju Ljubljanske pokrajine je prepovedala objavljati kakršnakoli poročila o kulturnih delavcih, ki so bili nasprotniki oblasti. Ker se ni smelo pisati o njihovem delu, se v časopisih in revijah, ki so izhajale v okupirani Ljubljani, do kapitulacije Italije niso pojavljale kritike kulturnih delavcev v OF in kulturnega molka. Za primer naj navedem le članek kulturnega referenta Slovenca in urednika

² O tem več glej: Prispevki za novejšo zgodovino XXIX/1989, št. 2, str. 385–413, Aleš Gabrič: Kulturni molk.

³ Slovenski zbornik 1942, (ponatis: 1945), str. 36.

⁴ Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, Tisk NOB, S1, Setev, str. 24–25.

⁵ Ibidem, str. 27–28.

Doma in sveta dr. Tineta Debeljaka Knjižni trg v 1. 1941–42. V njem je pisal le o »produkciji našega tiska v letu od aprila 1941–XIX do oktobra 1942–XX«, tako da je med revijami omenil le *Dom in svet*, izognil pa se je vprašanjem v zvezi z drugimi revijami, ki so z aprilom 1941 prenehale izhajati.⁶

Po kapitulaciji Italije je bilo moč v ljubljanskih časnikih prebrati vse glasnejše kritike na račun literatov v vrstah OF. V ljubljanskih časopisih je izšlo več kritik propagatorjev kulturnega molka in kulturnega molka samega, konkretnih imen pa časopisi *Slovenec*, *Jutro*, *Slovenski dom* in ostali vsaj v prvih mesecih po italijanski kapitulaciji še niso navajali. Tudi v predgovoru Zbornika Zimske pomoči 1944 je uredništvo (1. junija 1944) omenilo le, da je zbornik dokaz neuspešnosti dela »za kulturni molk navdušujočih se ljudi«,⁷ kdo pa naj bi to bil, niso navedli. Tudi Rado Lenček, ki je bil v omenjenem zborniku najbolj oster v kritiki kulturnih delavcev v OF, ni poimensko navedel, komu je kritika namenjena, kar pa je bilo iz konteksta jasno razvidno: »Sadovi dvajsetletnega kulturnega boljševizma so nam preveč pred očmi, da bi bilo treba posebej opozarjati nanje. Tok zgodovinskih dogodkov nam je popolnoma jasno razkril vso taktičnost komunistične borbe proti slovenskemu narodu. Pod krinko ‚socialistične kulture‘ je mednarodni komunizem dve desetletji hromil našo inteligenco in s tem najhuje ogrožal naše narodno življenje.« Rešitev teh problemov je pisec videl v nravnem preporodu in ustvaritvi duhovne enotnosti slovenskega naroda, oboje pa je zagovarjal iz protimarksističnega in protikomunističnega stališča.⁸

Konkretna imena je navedel avtor prispevka v *Slovcu* 26. oktobra 1944 na četrtkovi kulturni strani. Nepodpisani avtor je naštel književnike, založbe, revije, gledališčne, glasbenike in slikarje v »službi komunizma« ter iskal odgovore na vprašanje, zakaj se je lahko boljševiška ideologija tako razrastla v slovenskem kulturnem življenju v predvojnih letih. Dotaknil se bom le tistih delov članka, ki so ocenjevali pomen *Sodobnosti*. Med revijami, »ki naj bi kot stalna glasila zbrale rdeče kulturnike ter po majhnih dozah, a sistematično, širile komunistične ideje«, je avtor ni pozabil omeniti: »*Sodobnost* je pričela izhajati 1933 po sporu okoli ‚Ljubljanskega zvona‘. Uredniki (S. Leben, J. Vidmar, F. Kozak) so ji dali podnaslov ‚neodvisna slovenska revija‘ in so v oglasu sporočali, da hočejo sprožiti novo kulturno gibanje, ki naj služi ‚progresivnim težnjam‘. Revija je bila marksistična, orientirala pa se ni po smernicah tretje, marveč druge internacionale in njenega voditelja Vanderveldeja. Od l. 1937 je *Sodobnost* pravoverno komunistična; skoraj preneha biti literarna revija ter postane komunistični agitacijski organ.«⁹

O uredniku revije je člankar pisal v poglavju *Komunisti na literarnem področju: Ferdo Kozak*. Napisal je fatalistično dramo ‚Lepa Vida‘. Bil je urednik *Sodobnosti*, izpočetka skupaj s Stankom Lebnom in Josipom Vidmarjem, od leta 1937. naprej sam. Tega leta je *Sodobnost* prešla iz rok pripadnikov druge internacionale v roke pravovernim pristašem Kominterne; postala je udarno boljševiška, stalinistična. O drugem uredniku *Sodobnosti*, Josipu Vidmarju, je člankar poleg naštevanja del tako opredelil

⁶ *Slovenec* 31. 12. 1942, št. 300, str. 3.

⁷ Zbornik Zimske pomoči 1944, Ljubljana 1944, str. 6.

⁸ *Ibidem*, str. 267–270.

⁹ *Slovenec* 26. 10. 1944, št. 246, str. 6.

njegovo ideološko naravnost: »Simpatije do boljševisma se je navzel v ruskem ujetništvu. Zaradi odločnega nastopanja v literarni kritiki si je ustvaril sloves avtoritete. Ko ga je že imel, je začel napadati katoličane in se zavzemati za kulturni boljševizem, medtem ko je prej zagovarjal samo ‚netendenčno, čisto umetnost‘.«¹⁰

V tej prvi skupini so bili kot sodelavci Sodobnosti omenjeni še Vinko Košak, Mile Klopčič, Vladimir Pavšič – Matej Bor, Vito Kraigher in Ferdo Godina. V drugi skupini so bili naštetih »literati, ki sami sprva morda niso bili komunisti, pa so pomagali širjenju kulturnega boljševisma s svojim molkom ali celo z vidnimi simpatijami.« Ker je šlo v večini za književnike iz krščanskosocialističnih vrst, med njimi ni bilo sodelavcev Sodobnosti.¹¹

Povsem drugače je pomen Sodobnosti ocenjeval nasprotni pol slovenske politične skupnosti. Na stalno osvobojenem ozemlju se je življenje normaliziralo in v takšnih razmerah je bilo že moč misliti na izdajanje redne kulturniške revije. O načrtih za izdajo revij je spregovoril načelnik odseka za prosveto Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta Boris Zihlerl julija 1944 v Starem trgu ob Kolpi: »Z literaturo se bosta ukvarjala dva lista. Prvi, ki bo bolj teoretičen, bo vzgajal zlasti igralce ter dajal programe za mitinge, drugi pa umetniški literarni list, ki bo imel značaj bivše ‚Sodobnosti‘.«¹² Literarno revijo naj bi izdajal Slovenski umetniški klub, imenovala pa naj bi se Naša beseda. Kljub pripravam in zbranimu gradivu pa revija med vojno še ni izšla, pripravljeno gradivo pa je bilo v večini objavljeno po vojni v Slovenskem zborniku 1945.

Ko je leta 1945 en politični pol obračunal z drugim, je ostalo odločilno le njegovo mnenje o predvojni Sodobnosti. Ker je vladajoči partiji Sodobnost precej pripomogla v političnem in ideološkem boju, je hotela obuditi k življenju sorodno revijo, ki bi z naslanjanjem na koncept Sodobnosti igrala podobno politično vlogo. V povojnih kritikah osrednje kulturniške revije se je zato stalno skrivala težnja le-to čim bolj približati predvojni Sodobnosti. S tem vprašanjem se je po vojni največ ukvarjal vodilni slovenski partijski kulturni ideolog Boris Zihlerl.

Kakšna naj bi bila osrednja kulturniška revija, je Zihlerl omenil že v članku, ki je izšel 12. maja 1945 v časopisu *Novi čas*: »Že v stari Jugoslaviji se niso okrog dveh naprednih revij Sodobnosti in Ljubljanskega zvona zbirali samo tisti, ki so v slovenskem kulturnem življenju bili svobodoljubni, temveč tudi tisti, ki so v umetniškem ustvarjanju res predstavljali neko vrednost.« Nato je ožigosal kulturne delavce, ki so postali »Rupnikovi propagandisti« in na koncu članka navedel, katera od teh dveh skupin je kaj vredna in bi morala biti za vzgled pri nadaljnjem razvoju kulture: »Ni niti enega pomembnejšega slovenskega kulturnega delavca, ki bi v teh dneh stal ob strani ali bi celo upognil vrat pred tujci in Rupnikovimi bestijami. Menda nikjer v Sloveniji ni potegnjena meja tako ostro kot na polju kulturnega dela: na tej strani vse, kar je kvalitativno, po vsebini in po obliki, z druge strani, gniloba, dekadenca in mračnjaštvo. V sredini – nič.«¹³

Omenjeno Zihlerlovo stališče je postalo vse do obnove Sodobnosti leta 1953 in še dosti let kasneje uradno stališče slovenske kulturne politike.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² A INZ, 469/I, 3, Zapisnik prve pokrajinske konference... 6. in 7. julija 1944 na osvobojenem ozemlju.

¹³ *Novi čas* 12. 5. 1945, št. 19, str. 4.

Na 4. plenumu kulturnih delavcev v OF 2. avgusta 1945 so prisotni razpravljali o preteklih štirih letih kulture in perspektivah za prihodnost. Referati iz tega plenuma, članki, pripravljani za revijo Naša beseda in še obsežno drugo gradivo, je bilo objavljeno v Slovenskem zborniku 1945, ki je v letu konca vojne nadomestil neizhajajoče literarne revije. Leta 1946 je začela izhajati revija Novi svet, ki naj bi bila revija vseh kulturnih delavcev v OF in tudi v njej naj bi se kazala enotnost OF. Združiti bi torej morala literarne kroge revij, ki so v začetku vojne prenehale izhajati. Urednik revije je postal Juš Kozak, izhajala pa je pri založbi ministrstva za prosveto slovenske vlade Državni založbi Slovenije in zatorej v odnosu do oblasti ni mogla biti nevtralna.

Ena sama revija pa ni ustrezala nazorsko različno opredeljenim ljudem. Ob abstinenici kulturnih delavcev iz vrst krščanskih socialistov in molku domače estetske teorije je bil prvi letnik Novega sveta dolgočasen, pomanjkanje tekstov pa je uredništvo zapolnilo s prevodi sovjetskih teoretikov socialističnega realizma. V reviji ni bilo moč najti polemik, ki bi bile naredile revijo bolj živahno in razgibano, prevlada beletristike pa tudi ni bil koncept, ki bi ustrezal kulturni politiki. To je v zadnji številki prvega letnika odkrito priznal urednik revije Juš Kozak: »Kdor bo primerjal prvi letnik 'Novega sveta' s predvojnimi letniki 'Dejanja', 'Sodobnosti', 'Ljubljanskega zvona' in 'Književnosti' – seveda, če je vsaj prelistaval te revije – bo namrgodil čelo in obložil urednika s stoterimi očitki, da je slabo opravil svoje delo. Imel bo prav. Letošnji letnik 'Novega sveta' res ni dosegel nivoja, ki bi ustrezal centralni slovenski reviji, niti se ne da primerjati s predvojnimi letniki naštetih revij po kvaliteti. Teh dejstev ni mogoče tajiti.« Nato je omenil nekaj glavnih razprav in sporov v predvojnih revijah, ki so obogatile kulturniško dogajanje, mu dajale živahnost ter zanimivost za širši krog bralcev in dodal: »Kakor v bližnji preteklosti nismo v zadregi za imena v revialnem tisku, tako moramo danes priznati svojo revščino. Danes vegetiramo – to dejstvo moramo odkrito priznati. Če se ozremo na dogodke na naših tleh, odkar so vodilne revije proglasile kulturni molk in prenehale izhajati, bomo revščino revialnega tiska še bolj občutili.«¹⁴

Nekateri kulturni delavci so videli rešitev problema v izhajanju več kot ene same kulturniške revije. Najbolj glasno je svoje stališče izrazil Edvard Kocbek v govoru v centralnem komiteju (CK) KPS 4. oktobra 1946, ko je med drugim govoril tudi o mrtvilu v kulturnem življenju: »Primer 'Novi svet', ki ne najde stika niti z bravcem niti s sodelavcem, ki daje videz avtoritarne revije, postaja iz zadrege magacin in si ne upa prinesiti nobene kritike. Izdajanje enotne literarne revije bi od vsega začetka morali rešiti tako, kakor smo to že rekli na Rogu: Uredništvo naj sestavljajo trije ljudje, vzeti iz vrst bivših sodelavcev 'Sodobnosti', 'Dejanja' in 'Ljubljanskega zvona', in sicer tako, da bodo obenem tehnični uredniki za beletrijo, esej in kritiko.«¹⁵ Potem ko je Kocbek naštel še ostale probleme s kulturniškega področja, je dodal še naslednji predlog: »Ko bi vprašanje skupne slovenske kulture rešili tako, kakor sem že spredaj predlagal, bi ne moglo biti nobenega stvarnega pomisleka glede izdajanja revije progresivnih slovenskih kristjanov. Ta revija ne bi bila niti literarna niti kulturna v smislu skupne

¹⁴ Novi svet I/1946, št. 10, str. 819.

¹⁵ 2000, št. 50/51, l. 1990, str. 221.

revije, temveč bi bila delavnica kristjanov v tistem nazorskem pomenu, ki o njem ni mogoče razpravljati v skupni reviji.«¹⁶

Kocbek je poudaril potrebo po nazorski širitvi ideološke ozkosti Novega sveta. Ni pa bil edini, ki je ob neuspešnosti dela uredništva Novega sveta kot pomembno vprašanje razgibanja kulturnega življenja opozoril na možnost osnovanja nove literarne revije. Na seji politbiroja CK KPS 8. junija 1946 je o tem govorila Lidija Šentjunc: »V društvo književnikov prihajajo tudi katoliški književniki, ki pa so običajno popolnoma tihi, a tendenca se kaže pri njih, da se jim dovoli samostojno katoliško revijo.«¹⁷ Problem nove revije je v nekoliko milejšem tonu omenjal tudi Josip Vidmar.¹⁸

Svoje poglede na problem kulturnega mrtvila je urednik Novega sveta Juš Kozak bolj podrobno pojasnil v intervjuju reviji *Tovariš* aprila 1947. Kot glavni vzrok neučinkovitosti dela revije je omenil pomanjkanje esejev: »Teh esejev danes čisto pogrešamo. Jih ni – in to po naši krivdi. V njih bi se izražala konstruktivna kritika, obenem pa misli, ki bi tvorca oplajale. Če bi uvrstili med te eseje še ideološke eseje o problemih borbene svetovnega nazora novega časa, bi postala revija ustvarjalna. ... Ni dovolj, da prevajamo, treba je ustvarjati.« Zaradi pomanjkanja esejev in polemik je revija zašla v čisto literarne vode, to pa ni bila želja uredništva. Ob naštevanju drugih problemov je Kozak nakazal tudi možnost izdajati posebno umetniško revijo in s tem odprl nov problem. Omembe možnosti, da bi izdajali posebno umetniško revijo, pri Kozaku ne smemo enačiti s težnjo izdajati lastno revijo pri Kocbeku. Ta je namreč zahteval revijo, ki bi lahko imela enak vsebinski koncept kot *Novi svet*, a ideološko drugačno naravnost. Kozak pa je poudaril potrebo po dveh vsebinsko različnih revijah, eni bolj umetniški, v drugi pa naj bi prevladovale polemike, esejistika itd., tako da bi bil koncept soroden predvojni *Sodobnosti*, o ideoloških razlikah med revijama pa Kozak ni govoril. Ne smemo pa prezreti stavka, ki ga je Kozak izrekel na koncu intervjuja: »Iz vsega, kar sem povedal, boste lahko uganili smernice, načrte uredniškega posveta,«¹⁹ kar daje misliti, da so bila to stališča uradne kulturne politike.

Za partijo kot nosilca oblasti sta bili tako možni dve rešitvi: ali dopustiti ustanovitev nove revije ali pa poskrbeti, da se razširi krog sodelavcev Novega sveta in bo revija vredna naziva osrednje slovenske kulturne revije. Pri morebitni ustanovitvi nove revije je obstajala bojazen, da bi močne pozicije v uredništvu dobili Kocbek oziroma krščanski socialisti, zato partija ni hotela izpustiti iz rok pobude za ustanovitev. Ker je bil vodilni slovenski partijski ideolog Boris Zihlerl v službi v Beogradu, je vodstvo slovenske partije akcijo za ustanovitev nove revije načrtovalo v času, ko je bil Zihlerl začasno v Ljubljani. To pa je bilo septembra in oktobra 1947. leta.

Boris Zihlerl se je 24. septembra 1947 udeležil seje politbiroja CK KPS in govoril o vprašanjih ideološke vzgoje in kulture, med drugim pa je predlagal: »Za vzgojo kadrov začeti z izdajanjem sedanjega lista a'la 'Sodobnost', seveda brez beletristike. 'Novi svet' bi ostal izključno literarna revija, kjer bi se objavljali izključno literarni sestavki in literarne kritike.«

¹⁶ Ibidem, str. 230.

¹⁷ Arhiv Slovenije (dalje: AS), Fond centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije (dalje: CK KPS) III/2-1946, Zapisnik seje CK KPS 7.–8. 6. 1946.

¹⁸ Dom in svet 1888–1988, Mohorjeva družba, Celje 1988, str. 216.

¹⁹ Ibidem..

Na seji so govorili še o drugih problemih s področja kulture in sprejeli več sklepov, nas pa zanima predvsem naslednji: »Ziherl z agitpropom izvrši vse predpriprave na izdajanje nove revije.«²⁰

Kako sta agitprop CK KPS in Ziherl namerala uresničiti ta sklep, je razvidno iz pisma Ivana Potrča Cvetku Zagorskemu 23. oktobra 1947: »Predvčerajšnjim smo bili poklicani na CK Miško (op. p. – Kranjec); takrat predsednik Društva slovenskih književnikov), Ferdo (op. p. – Kozak) in jaz (op. p. – Ivan Potrč), prišli so tudi Potrč (op. p. – dr. Jože; takrat slovenski minister za prosveto in 15. decembra 1947 imenovan za načelnika agitpropa CK KPS) in Žiga (op. p. – Kimovec; član agitpropa CK KPS), Ziherl pa nam je povedal, da je sklep CK KPJ (op. p. – verjetno napaka; moralo bi biti KPS), da postane Novi svet izrazito literarno-kritična revija, ki bo začela v celoti objavljati romane, novele, drame in kritiko. Vse ostalo bo zajeto v novi reviji, namreč publicistika, ki jo bo predvidoma izdajala Cankarjeva založba ter bo imela bolj ‚sodobniški‘ karakter. Tip nove revije bo torej sovjetski tip revije.« Orisan je bil tudi ideološki faktor pri osnovanju nove revije: »Smeta se torej osnovati dve reviji, dve literarni grupi, kajpada ne ideološki, ampak dva delovna kolektiva, ki bosta med sabo tekmovala; kajpada je to brez močnega in enotnega partijskega aktiva, resnično partijskega in komunističnega aktiva nemogoče. . . . Izredno se je postavilo vprašanje partijskega sodelovanja pri revijah, ne sodelovanja, ampak ‚rukovodstva‘.« Potrč je v pismu navedel še številne očitke na račun urednika Novega sveta, vendar dodal, da to več ni problem, ker je Juš Kozak medtem že odstopil z mesta urednika: »Kdo bo novi urednik, trenutno še ni odločeno. Mislilo se je ne Ferda K.(ozaka), ali ker je bilo govora o pritegnitvi Vidmarja k delu, da bi verjetno on lahko postal urednik Novega sveta.«²¹

Akcija za ustanovitev druge, bolj »sodobniške« revije ni bila izpeljana do konca, ker se je njen »režiser« Boris Ziherl vrnil v Beograd. Na seji politbiroja CK KPS 29. oktobra 1947, kjer so govorili tudi o kulturnih vprašanjih, ga ni bilo. Presenetljivo pa je bilo, da na seji ni nihče omenil ničesar v zvezi z novo revijo.²²

Novost, ki jo je prinesla omenjena akcija, je bila le zamenjava glavnega urednika Novega sveta. Juša Kozaka je na tem mestu zamenjal brat Ferdo, ki je poskušal koncept revije približati konceptu Sodobnosti. V letih 1948 in 1949 je revija po mnenju kulturne politike naredila velik korak naprej. Da je bila s spremembo partija zadovoljna, je potrdila ocena Leva Modica (op. p. – na seji agitpropa CK KPS 15. decembra 1947 je bil imenovan za vodjo sektorja za tisk in agitacijo, od 9. decembra 1950 dalje pa je vodil podkomisijo za kulturno-umetnostna in ljudsko-prosvetna vprašanja agitpropa CK KPS) na straneh partijskega glasila Ljudske pravice 27. januarja 1950. Po pohvalah na račun koncepta in urednika revije je Modic orisal še poglede kulturne politike na vlogo Sodobnosti: »‚Novi svet‘ nadaljuje tisto pozitivno tradicijo slovenske literarne revije, ki jo je v razdobju pred našo ljudsko revolucijo najbolj razvila ‚Sodobnost‘. Vloga ‚Sodobnosti‘ pri formiranju svetovnega nazora predvojnega intelektualca je bila zlasti v borbi, ki so jo na njenih straneh vodili napredni slovenski publicisti in književniki tako

²⁰ AS, CK KPS III/2-1947, Zapisnik seje biroja 24. 9. 1947.

²¹ Cvetko Zagorski: Vračanje v čas, Založba Borec, Ljubljana 1990, str. 301–302.

²² AS, CK KPS III/2-1947, Zapisnik seje CK-ja 29. 10. 1947.

v ostrih idejnih polemikah kot s svojim literarnim delom proti idejnemu mračnjaštvu in politični nenačelnosti. Vsaka številka ‚Sodobnosti‘ je izzvala diskusijo med inteligenco in v vseh širših krogih našega ljudstva.« Po opredelitvi vloge Sodobnosti je Modic opredelil še vlogo Novega sveta: »‚Novi svet‘ ima danes iste naloge v novih razmerah.«²³

Nova linija kulturne politike, ki sta jo ob koncu leta 1949 spodbudila informbirojevski spor in nova jugoslovanska zunanjepolitična orientacija, je vse manj potrebovala revijo, ki je nastala po vzoru sovjetske revije. To seveda ni veljalo le za Novi svet, temveč za celotno založniško politiko. O nujnosti prilagoditve Novega sveta novim kulturnopolitičnim potrebam je uredništvo revije opozoril Lev Modic v Ljudski pravici 27. avgusta 1950: »Naj takoj v začetku povem, da v reviji pogrešam borbenosti slovenskih kulturnih delavcev za tiste velike demokratične in etične cilje, ki dajejo naporom naših narodov proti sodobnemu revizionizmu in proti amoralnosti, ki jo sovjetska birokratska kasta vnaša v napredna gibanja, značaj najpomembnejšega kulturnega dogodka po vojni.« Dodal je še, da morajo biti kulturni delavci enako kritični do kulturne tvornosti informbirojevskih in zahodnih držav.²⁴

Drugi vzrok, ki je partiji narekoval potrebo po reorganizaciji založniške politike, so bili konflikti med uradno kulturno politiko in kulturnimi delavci v letih 1950 in 1951. Mislim na izredni občni zbor Društva slovenskih književnikov 6. oktobra 1950, Kocbekove spore z vodilnimi komunisti še pred izidom njegovih novel Strah in pogum, Vidmarjevo predavanje o tendenci na članskem sestanku Društva slovenskih književnikov 15. junija 1951, revijo Beseda in druge dogodke na kulturniškem prizorišču, ki so iz krogov najvišjih partijskih vrhov dobili enoten negativni predznak.

S temi problemi se v letu 1950 kulturna politika še ni srečevala, vzrok pa je bil že v večkrat omenjeni Ziherlovi odsotnosti, kar nam dokazujejo tudi besede dr. Jožeta Potrča na seji politbiroja CK KPS 7. novembra 1950, ko je pri kulturniški problematiki omenil »le nekatera najnujnejša vprašanja, dočim bi kompleksno problematiko kulturnega življenja obdelali, ko pride Ziherl v Slovenijo.«²⁵ To se je zgodilo decembra 1950, ko je Ziherl prevzel mesto ministra za znanost in kulturo v slovenski vladi ter bil imenovan še za načelnika agitpropa CK KPS. V letih 1950 in 1951 je bila glavna preokupacija kulturne politike uresničitev nove usmeritve šolstva in se v tem času bolj malo ukvarjala z vprašanji umetnosti in znanosti, torej tudi z vprašanjem osrednje kulturniške revije.

Problema vse večjega razkoraka med kulturno politiko in dejanskim stanjem na kulturniški sceni je skušala vodilna partijska struktura razrešiti z nekaterimi akcijami, o katerih je govorila na seji politbiroja CK KPS 20. decembra 1951. Na tej seji je bila načrtana strategija obračuna s Kocbekom, glede umetniških revij pa je bilo veliko več kot o Novem svetu govora o Besedi in njenih idejnih pogledih. Novi svet je Ziherl obtožil, da nosi s svojo mlačnostjo veliko odgovornost za nezavidljivo situacijo na kulturniškem področju in je zato predlagal: »Revijo je treba bolj približati Sodobno-

²³ Ljudska pravica 27. 1. 1950, št. 23, str. 4.

²⁴ Ljudska pravica 27. 8. 1950, št. 204, str. 4.

²⁵ AS, CK KPS III/2-1950, Zapisnik seje politbiroja CK KPS 7. 11. 1950.

sti.« Omenil je še, da bi bilo koristno opraviti kadrovske zamenjave na uredniških časopisov.²⁶

O omenjenih problemih je Zihlerl govoril še nekajkrat v naslednjih tednih. Poudarek v govorih je bil na dveh največjih problemih kulturne politike, t. j. Kocbeku in Besedi, osrednje kulturniške revije pa se je dotaknil le posredno, ko je omenjal potrebo po kadrovskih spremembah na uredniških. Konkretno se je partija lotila tega dela po svojem 6. kongresu KPJ, ki je bil novembra 1952 v Zagrebu in je začrtal novo partijsko usmeritev.

Problematika celotnega tiska se je znašla na dnevnem redu seje izvršnega komiteja centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije (CK ZKS) 20. novembra 1952. Na seji niso sprejeli dokončnih sklepov, dogovorili pa so se, da je potrebno nekatere časopise in revije – med drugimi tudi Novi svet – z novim letom precej spremeniti in se morajo konceptualno približati predvojnim revijam.²⁷

Natančnejša navodila sta Boris Kraigher in Boris Zihlerl predstavila pet dni kasneje – 25. novembra 1952 – na seji komisije za agitacijo in propagando pri CK ZKS. Novi svet naj bi se kadrovsko okrepil, da bi lahko zavzel osrednjo vlogo v kulturniškem življenju. Zihlerl je predlagal nov redakcijski odbor, ki so ga člani agitpropa potrdili.²⁸ Zanimivo pa je, da Zihlerl na tem sestanku še ni predlagal spremembe naziva osrednje kulturniške revije.

S spremembami po Zihlerlovih predlogih se je namreč z letom 1953 spremenilo tudi ime revije. Po stalnih težnjah, naj bo revija bolj »sodobniška«, so jo preimenovali v Našo sodobnost. Ferdu Kozaku se je na mestu urednika pridružil Boris Zihlerl. Na prvi strani je uredništvo revije zapisalo, da je namen revije »nadaljevati in naprej razvijati vse zares pozitivne književno-kritične tradicije osrednjih slovenskih revij od Ljubljanskega zvona do 'Novega sveta', nato pa je pojasnilo še izbor imena revije: »Nikakor ni slučajno, da smo našo novo revijo imenovali 'Naša sodobnost'. V tem ni zgolj program in v tem ni zgolj izražena volja, biti tesno povezan z dejanjem in nehanjem našega sodobnega človeka. S tem hkrati navezujemo na književno-kritični in publicistični pojav iz naše polpreteklosti, ki je bil dokajšnjega pomena za duhovno pripravo slovenskih ljudi, zlasti za pripravo naprednega slovenskega izobraženstva na prihajajoče veliko dogajanje, v katerem se je naše ljudstvo z odločilnim revolucionarnim dejanjem opredelilo za socializem. V mislih imamo predvojno 'Sodobnost', ki se je v borbi proti tedanji družbeni reakciji pri nas in za strnitev slovenskih naprednih intelektualnih sil izoblikovala v revijo, kakršna nam prav v današnjih dneh lahko v marsičem služi za zgled.«²⁹

Navezovanje na predvojno Sodobnost ni bilo le domena nove revije, saj je iz pričujočega teksta razvidno, da je obstajala težnja, da se Sodobnosti konceptualno in vsebinsko približa tudi Novi svet. Zakaj mu to ni uspelo in zakaj tudi Naša sodobnost te vloge ni mogla uspešno odigrati, je vprašanje, ki se zastavlja samo po sebi. Odgovor lahko iščemo v različni politični

²⁶ AS, CK KPS III/2-1951, Zapisnik seje politbiroja CK KPS 20. 12. 1951.

²⁷ AS, CK KPS III/2-1952, Zapisnik seje IK CK KPS 20. 11. 1952.

²⁸ AS, CK KPS III/27-1952, Zapisnik seje Komisije za agitacijo in propagando pri CK KPS 25. 11. 1952.

²⁹ Naša sodobnost I/1953, št. 2, str. 1.

situaciji v predvojnem in povojnem času. V predvojnem času je bila Sodobnost revija, okoli katere so se zbirali nasprotniki oblasti in nasprotniki na Slovenskem prevladujoče ideologije. V političnem smislu rečeno – Sodobnost je bila opozicijsko glasilo. Po vojni pa sta postala Novi svet in Naša sodobnost zagovornika oblastne kulturne politike, glede na ideološko in politično monolitnost družbe pa ni imela sobesednika, s katerim bi se bila spuščala v dialog. V situaciji, ko »drugačnega« ni smelo biti, se zato polemiziranje v predvojni obliki ni moglo razviti. Pojav »drugačnosti« na slovenskem kulturniškem prizorišču je prinesla šele revija Beseda, njena usoda pa nam dokazuje, da v nobenem primeru ni mogla biti ne ona ne njene naslednice enakopraven partner v polemiki niti Novemu svetu niti Naši sodobnosti, saj pri merjenju medsebojnih moči argumentacija ni imela glavne vloge. Partija je resda želela, da bi po vojni le dobili revijo, ki bi bila dostojna naslednica predvojnje Sodobnosti, vendar je hkrati sama s svojim političnim monopolom onemogočala ustvarjanje možnosti na realizacijo takšnega načrta. Novi svet in Naša sodobnost tako niti nista mogli nastopati iz enakih stališč kot predvojnja Sodobnost, ker nista bili več v poziciji nasprotnika, temveč branitelja oblasti in njene ideologije. Sodobnosti nista mogli nadomestiti, ker za to ni bilo realnih osnov.